

## Heinäntekhon

Marjetanjuhlaan 16.7.2023

Olemme päättäneet 27.2.2023 Totto ry:n johtokunnassa, että tänä vuonna Marjetanjuhlassa 16.7.2023 on esillä heinänteko. Se sopii hyvin, sillä Marjetanpäivä on perinteisesti heinänteon alkua edeltävä kirkkopyhä. Marjetanpäivä on ollut kalenterissa aikaisemmin 13.7., mutta 1705 se on siirretty viikkoa myöhemmäksi eli se on nykyisin 20.7. (ks. Kustaa Vilkuna, Karhu ja keskikesä 1966, Totto VIII, 5–11).

Tuon päivän Totto ry:n johtokunta valitsi juhlapäiväkseen eikä perustamispäiväänsä 7. syyskuuta. Sillekin olisi ollut historiasta muistakin perusteita, kuten myöhemmin on selvinnyt (ks. Totto XXI, 12). Ensimmäistä Marjetanjuhlaa vietettiin 20.7.1952 lääninhallituksen juhlasalissa. Pöykkölässä se oli ensimmäisen kerran 21.7.1957, vaikka paikka ei ollut vielä Totto ry:n omistuksessa.

Olen seuraavaan koonnut heinäntekosanastoa ja muuta taustatietoa eri lähteistä. Mukana on lähdeviitteitä ja niiden luettelo on lopussa. – Kuvaus ei ole sanojen mukaisessa aakkosjärjestyksessä, vaan etenee asiakokonaisuuksien mukaan.

### **Työn nimitys**

*heinänteko* – heinätoiden tekeminen, korjaaminen rehuksi. – *Heinäntevossa ei saa haravaa jättää piit ylöspäim maahan, muuten tullee saje*, Inari (SMS)  
vrt. myöh. *heinässä*

### **Heinänteon paikka**

*niitty* ja *niittu* – luonnonheinää kasvava, kylvämätön alue, jolta heinä tehdään (SMS)  
Rovaniemen murteessa ovat käytössä molemmat asut (ks. levikkikartat)  
yhdyssanoissa *rantaniitty*, *jänkäniitty*, *ojanvarsiniitty* jne.

*paise* eli *paiseniitty*, *paiseniittu* : *paishela* : *paishela* – PerP Padon avulla vettä paisuttamalle tehty niitty. Vesi sai olla niityllä heinäntekoon asti, näin niitty paisuu. – Heinänteon aikana pato avattiin ja heinä niitettiin. (KPS)

Rovaniemen itäosassa, ainakin Auttin kantatilalla, on ollut tällaisia paikkoja, joista ovat jääneet nimet *Isopaise* ja *Korpikoskenpaise*. – Nimi *Isopaise* on myös Kuusamossa ja Taivalkoskella. (Ks. Kansalaisen karttapaikka)

*niittää* – heinä katkaistaan viikatteella, myöhemmin niittokoneella (SMS)

*yökunsisa, viikkokunsisa* – olla jossakin ”päiväkunnassa” (= koko päivän), ”yökunnassa” (= yötä), ”viikkokunnassa” (= viikkokausia) tms. *niitula olthiv viikkokunsisa*, Rovaniemi (SMS), *yökunsisa* (VY), *mennä viikkokunshin* joka kesä kolmena viikkona noin 15 kilometrin päässä jänkäheinän teossa (ML)

Monet niityt olivat yleensä kaukana talosta, joki- ja ojanvarsilla, jängillä. Niinpä niillä yövyttiin rakennetuissa niitykämpissä tai laavuissa. Tällöin sanottiin, että oltiin *yökunsisa* < *yökunsi* < *yökunti* < *yökunta* + *i*, tai *viikkokunsisa*.

## Eväät

*heinäleipä, kesäleipä* – kesällä käytettäväksi leivottu ohut hapan kuivatettava reikäleipä (SMS)

*rieska* – ohut ohraleipä

*voi* puurasiassa

*kuivaliha* – seinällä tai katolla kuivattu usein poronliha (SMS), kuivalihakeittoon ohraryynejä, myös puuroksi

*suolakalaa* – aikaisemmin pyydettyä, myös suolasilakkaa (VY)

Jos niittypaikalla oli kalavesi, syötävää pyydettiin sieltä (FH-A).

*piimä* – vietiin monesti jo talvella rekikelien aikana hetteeseen (PH, PH, MN)

*hinkki* – ylöspäin kapeneva, kaksikorvainen puuastia, jossa on kiinteä tai irtonainen kansi, *kolomiosanen pruntti* (= *puutappi*) *siinä hinkisä*. Rovaniemi (SMS) (Ks. myös PH)

*leili* – etenkin eväsjuomien kuljetuksessa käytettävä tav. puinen, litteä, kantohihnallinen säiliö. *Leilihim pantihim piimä ja voi rasiahan, niin sitä mennä jynkytettiin* Salla (SMS)

*hete* – *suonsilmäke, upottava kohta suossa t. lammen partaalla, vesiperäinen maastonkohta*. (SMS)  
(PH, MN)

*kahvia*

Keitto- ja ruokailuvälineet.

## Työvälineet

*vikate* : *vikathen* : *vikathesa* : *vikathela* – niittoväline: vääräartisella niitetään kahta puolta ja suoravartisella yhtä puolta (KPS)

*siipivikate* : *vikathen* : *vikathesa* : *vikathela* – viikate, jossa siipi kokoa ohuet heinät helpommin haravoitaviksi (KPS)

*kallita* : *kallitten* : *kallithan* : *kallithin* – ohentaa takomalla (ja samalla teroittaa) vanhan viikatteen t. muun teräaseen terää *Kevväälä vikàthet sepillä ruukavak kallita, eipä jou(a) keskelä*

*heinäntekoa*, Inari, *Hyvin kallitula vikatheela niittää hyän kylläsä* (= tarpeekseen) *ilmam mithääl liippaa*, Alatornio. (SMS) (Ks. myös VY)

*liippa* – hiomakivi, hioin, kovasin, jolla viikate teroitetaan. Viikatteen teroittamiselle annetaan tahtia hokemalla: *Liippa, tuppi, takkavitta, yksi kuppi sakkavettä*. Tervola. *Vieläkhään net tekkee niitä liippoja sielä Kuusamossa?* Alatornio. *hivòmella, liipalla hivutelthin niin se* (syytä) *katos pois*, Sodankylä. (SMS)

*pikiöljy* – tervasta ja vesihöyrytislaamalla saatu aluksi väritön, ruskeaksi muuttuva neste, joka ei liukene veteen, käytetty ihottumien hoidossa, yskänlääkkeenä ja sääskiä karkottavana suojana. (KPS)

*jänkäsuksi, jänkäsivakka* – heinänteossa käytettävä suksi upottavilla ja vetisellä niityllä (SMS) *niittosivakka* (MN)

*karhakkasivakat* – heinien kokoamisessa (läjäyksessä) käytetyt sukset. Sidottiin kaksi karsittua karhakkaa latvoista yhteen, keskelle laudankappale pälääksi ja mäystin koivunvitsasta (MN)

*kripanokkaset saaphat* – käyränokkaset saappaat, jänkäsuksissa käytettävät (MN)

*kirves* – monenlaisiin töihin

### Heinänteon eteneminen ja heinien käsittely

*luoko* – kaadettu, haravoimaton heinä maassa, niitos (SMS)

*(heinä)harava* – etenkin heinien kokoamiseen käytettävä työväline, jonka muodostavat varsi, sen päässä oleva poikittainen lapa ja siinä olevat piit (SMS). Haravan varsi oli yleensä haapaa, lapa usein koivua ja piit pihlajaa (KPS), *niilä* (kuumilla piikeillä) *ko tehthir reiät harafhoin*. Rovaniemi. (SMS)

ks. myös seuraava:

➤ <https://www.totto.fi/museo/esinekokoelmat/tarinoita-esineista/>

*karhe, kare* : *karhen* : *karheshen* – pitkänomaiseen kasaan haravoitu heinäluoko (SMS)

*lallo* – heinistä niiden kuivattamiseksi tehty (käärön muotoinen) pieni, ilmava kasa (SMS)

*nokko* – *nökkö* – pieni pyöreä heinäkasa (SMS)

Rovaniemellä ovat käytössä sekä *lallo* että *nokko*. (Ks. myös VY)

Sekä *lallo*- että *nokko*-sanaan liittyy sanonta/vertaus. Hassahtanut, yksinkertainen ihminen on *nokoilla lämmähtänyt* | *nokola lämmähtänyt*, Rovaniemi; *lallolla lämmähtänyt* Ranua (SMS)

Oma muistoni ja tuttu on sanonta *lallolla lämmähtänyt*. – Mihin nuo vertaukset perustuvat? – En ole löytänyt tähän kirjallisuudesta selitystä. Se voisi olla seuraavanlainen: Jos heinäkasa on pitkään

sateisella ja lämpimällä säällä, se alkaa pilaantua. Heinän laatu heikkenee. Tuossa vertauksessa tulosta on ehkä verrattu ihmiseen, joka ei ole hyvässä kunnossa.

*lapoinen, laphoinen* – haravan (t. hangon) avulla nostettava heinäerä. *Kääräses sie tuo koko laphoinen*, Tervola. *Nelijä hyyää laphoista ko pannee, siitä tulee kuorma*, Rovaniemi (SMS)

*läj(j)ääminen, läjätä* – niitettyjen ja kuivien heinien kokoaminen latoon *jo meiläki olis heinänteko kaikki, ko sais läjätysksi*. Rovaniemi (SMS)

*ruko* – kuivien heinien kasa (n. 1,5 m), joka kannetaan latoon tai suovaan (KPS).

*sapilas – sapilaspari* – seipäät, joilla heiniä kannetaan (KPS)

*sapilhat* – heinäkuorman kantoaisat (ML)

*takkavitta* – koivunvitsoista punottu kantoväline, jossa toisessa päässä on lenkki (KPS), koivunvitsasta väännetty takan side ja kantovitsa (ML)  
Takkavitsana on käytetty myös ohutta köyttä.

*(heinä)hanko* – haarapäinen varrellinen työväline, jota käytetään jonkin kokoamisessa, siirtelyssä tms. Varhemmin hangot olivat kokonaan puisia. (KPS ja SMS)

*suova* – talvisäilytystä varten tehty, pyöreä ylöspäin suippeneva heinäkeko, keskuksena pitkä tanko ja pohjana lavarakennelma (KPS)

*pieles* – pitkänomainen suova, jossa on useampi tukipuu (KPS)

Pohjoisessa ympärille rakennettiin aita estämään poroja.

*niitty lato* – lato, johon heinät koottiin, määrä oli ladonala

*rintuus* – PerPo ladossa olevan heinäkasen pystysuora seinämä (KPS)

*niittykämppä* – kämppä, jolla asuttiin heinäteen aikaan

### **Heinien hakeminen talvikelillä niityiltä**

Heinät haettiin heti, kun maa alkoi jäätyä. *ku alako tulla pohojaa*. (FH-A)

*heinähäkki* - häkki jolla heinät talvikelillä haettiin hevosella kotiin.

Se oli rakennelma, joka asetetaan pajureen päälle (SMS)

Häkissä on ala- ja yläparraspuut, jotka yhdistettiin varvoilla. (FHA)

*mennä heinhän : käyä heinäsä : olla heinäsä* –noutaa heiniä talvikelillä, *mie menin heinhän* Rovaniemi (SMS)

Huomio!. Joillakin alueilla *mennä heinään, olla heinässä* merkitsee heinäntekoa kesällä (SMS)

Lisäys 7.7.2023. *Hermannilta heinään* -sanonta on peräisin niiltä alueilta, joilla *heinässä* : *heinään* tarkoittaa juuri heinäntekoa, ei heinien hakemista talvella. Varmaan täälläkin on noin sanottu. Täsmällisempi olisi sanonta *Hermannilta heinäntekhon*. Ehkä niin on sanottu ja sanotaankin. Tuo Hermannin päivä on 12.7.

## LÄHTEET

### Sanakirjat

Luiro, Mikko 2001: Äläskelponen sanakirja – eli raatauksia Rovaniemen seu’ulta. Gummerus. Saarijärvi.

KPS = Vuorela, Toivo, Kansanperinteen sanakirja 1979. Werner Söderström Oy. Porvoo–Helsinki–Juva.

SMS = Suomen murteiden sanakirja *a–nysävvveitsi* 1985–2024. Kotimaisten kielten keskus.

- **Suomen murteiden sanakirja verkossa**

### Muut lähteet

Heikkilä, Paavo 1957: Hinkit hetheshen. Totto III, 101–103. Totto ry.

Niemelä, Matti 1968: Heinäntevosa Aittajärvellä. Totto IX, 71–72. Totto ry.

\_\_\_\_\_ 1997: Aittajärvi rautiosaarelaisten heinämaana. Menheiltä ajoilta, 101–102.

Julkaistu pakinana Lapin Kansassa. Pohjolan Painotuote.

Ylikunnari, Väinö 2012: Heinänteko. Murthela, Talon työt 68–70. Alkuperäisjulkaisu Uusi \_\_\_\_\_ Rovaniemi 12.7.1990. Painatuskeskus Finland.

### Muistelut

Isäni Filippus Harju-Auttin (1906–1987) kertomat muistelut, jotka nauhoitin 1980-luvun alussa. Ne ovat yhdistyneet omiin muistoihini 1950-luvun alusta. Olenhan viettänyt lapsuuteni sukumme kantatilan niittyjen reunalla. Lähietäisyydellä oli eri tilojen yhdeksän niittylatoa.

Näiltä pohjilta olen koostanut yllä olevan sanaston.

Rovaniemellä 30.3.2026

Marketta Harju-Autti